

Ketten egy könyvről: Kovács Máté

A könyvtárpolitikus Kovács Máté

Ősi diáktapasztalat, hogy mindig az a legnagyobb költő, író, akit a magyartanár a legutolsó órán éppen elővezetett. E sorok szerzője semmiképp sem szeretne ennek a pszichológiailag-pedagógiaileg talán érthető, de azért enyhén komikus „módszertani fogásnak” a csapdájába esni. Ám bármiképp is ódzkodik tőle, már most bevezetőképpen kénytelen elismerni, hogy a remek sorozatnak, a *Tudós tanárok – Tanár tudósok* immáron igen gazdag sorozatának valószínűleg a legjobb kötete *Bényei Miklós Kovács Mátéről* közreadott munkája.

Nagy szó ez, tisztában vagyok vele, hisz a sorozatban számos igen kiváló mű jelent már meg. Szerzőik jó része szakmája kiemelkedő mestere, a könyvek eddig igen pozitív kritikákat kaptak, nem egyet közülük újra is kellett nyomtatni. Ez egyrészt népszerűségüket bizonyítja, másrészt – sok szempontból és több „főszeplő esetében – azt is tanúsítja, hogy egy-egy adott tudós tanárról esetleg az első komolyabb munka éppen itt jelent meg, vagy ez bizonyult a leginkább informatív, használhatónak, korszerűnek. (Ezt nyomatékossíthatja az a tapasztalat is, hogy számos esetben – és nem akármilyen kiadványokban, például a Magyar Nagylexikonban – az e sorozatban megjelent munka szerepel legfontosabb irodalomként megadva, vagy az is – ebben az esetben ez kifejezetten pozitívum –, hogy bizonyos plágiumgyanús eseteket is regisztrálhatunk. Használják, sőt nem egyszer kihasználják a sorozat köteteinek remek anyagát.) (Zárójelben kell megjegyznem, hogy sajnos a fent mondottak egyike sem érvényes arra a két kötetre, amelynek én voltam a szerzője.)

Szóval nagy szó a legjobbnak kikiáltani egyet e sorozat darabjai közül, ám kénytelen vagyok vele. Indokaim számosak. Mindenekelőtt azt kell kiemelnem, hogy Bényei Miklós dolgozta fel legalaposabban, legteljesebben, minden forrásra (levéltáriakra is) kiterjedően a hőséről fellelhető anyagokat. És nem kevés ilyenről van szó: iskolai értesítők, intézménytörténetek, minisztériumi akták, visszaemlékezések, könyvtárügyi, könyvtárpolitikai dokumentumok, folyóiratcikkek, kézíratos hagyatékok (nemcsak Kovács Mátééi), stb., stb., stb. Ám nemcsak anyagbúvárlásra volt szüksége a szerzőnek ahhoz, hogy művét – így, ezen a színvonalon – megalkothassa. Otthon kellett lennie, és otthon is volt, otthon is van mind a művelődés- és oktatástörténetben, mind a politikatörténetben, mind a könyvtárügyi számos-számtalan összefüggésében, mind az egyetemek világában, és megint csak stb., stb., stb. Bényei Miklós talán az egyetlen ember manapság, aki e könyv megírására vállalkozhatott. Hisz *lege artis* történész ő, szakmájának egyik első embere. De könyvtáros is, méghozzá a legelsőek közül való. (Utal arra, hogy egy

körkérdés kapcsán kiderült, nem sokkal halála után a magyar könyvtárosok egyértelműen úgy nyilatkoztak, hogy Kovács Máté az első tíz „legnagyobb” magyar könyvtáros egyike volt. Ha most lenne egy ilyen körkérdés, egészen biztos, hogy Bényei is bekerülne az első tíz közé). Volt kulturpolitikus, mindmáig vezető egyetemi oktató. Ilyenképpen tehát az egyetlen valóban olyan szerzője a sorozatnak, akit nyugodtan nevezhetünk hőisével kongeniálisnak.

Hatalmas, igen alaposan feldolgozott anyag birtokában írta meg tehát Bényei a kötet bevezető nagytanulmányát, ám ő csak magát terhelte meg mikrofilológiával, forráskutatással és -kritikával. Olvasóinak fölötte megkönnyítette a dolgát. Színesen, olvasmányosan, az adatok igen elegáns prezentálásával, az összefüggések világos kiemelésével, remekül kiválasztott Kovács Máté-idézetekkel, a szakirodalom legfontosabb megállapításainak gazdaságos és megnyugtató arányú bemutatásával rajzolja fel Kovács Máté pályáját.

A munka elsősorban pályakép. Öt nagyobb egységre tagolódik, természetesen a kronológia alapján. Szól a tanulóvekről, a középiskolai tanárról, az oktatáspolitikusról, a könyvtárigazgatóról, végül az egyetemi tanárról. A hangsúly természetesen az utolsó három etapon van, azok közül is az életművet leginkább meghatározó egyetemi tanárságon. Hisz remek középiskolai tanár volt Kovács Máté, de nagyformátumú, országos jelentőségű „valakivé” oktatáspolitikusként vált (ilyenként politikai államtitkár is volt, egyik legfontosabb szervezője '45 után az iskolarendszer átalakításának), hogy aztán '49 után könyvtárigazgatóként alkosson egészen kiemelkedőt, hogy végül – '56-tól haláláig – a korszerű egyetemi szintű és rangú könyvtárosképzés talán legnagyobb, egyszerre inauguráló és kiteljesítő hőse legyen. Politikus, szervező, igazgató és – mindenekelőtt – nagy professzor volt, hatalmas tudományos és publicisztikai munkássággal. Ám egyetemi tanárként is, sőt elsősorban ilyenként, nemcsak a képzés legfőbb szaktekintélye volt és maradt, hanem a magyar könyvtárügy kialakításának, alakításának, fejlesztésének hatalmas szemhatárú és – informálisan is fölötte nagyhatalmú – alapítványozója is. A volt államtitkár értett a politikusok (kulturpolitikusok és könyvtárpolitikusok) nyelvén, és mindenkor a jó ügy (és nem saját előnyei) érdekében használta ki kivételes helyzetét, óriási tekintélyét. Valóban megérdemli mindazt a dicséretet, amit oly sokaktól kapott, és amit Bényei tanulmánya oly gondosan regisztrál is, indokol is, megalapozott és egységes, értelmezett értékeléssé is alakít.

Ám evés közben jön meg az étvágy. Bényei tanulmánya kiemelkedő érték, de éppen ezért megfogalmazhatunk munkája kapcsán néhány hiányérzést is. Mег lehet, könnyen visszautasíthatókat, ám – számunkra – igen fontosakat. Az kevés-sé (de azért egy kevésbé mégiscsak) zavar minket, hogy az idézett értékelések gyakorlatilag kizárólag a pozitívak (nem egy esetben a panegirikusak) közül valók. Hisz valóban ezek jellemzik csaknem teljességgel az életműre, a személyiségre vonatkozó kortárs és posztumusz írásokat. Ám egy helyütt Bényei maga is utal arra, hogy „a könyvtárak vezető szakemberei vagy a tudományos élet képviselői hol erőteljesen, hol gunyorosan támadták nézeteit”. Nos, ezekről a támadásokról és gunyorokról semmit sem kapunk Bényeitől. Pedig a szerző – természetesen – ismeri őket. Már a minisztériumi évekről is vannak visszaemlékezések,

amelyek emberi gyengéket, bizonyos (népi) elfogultságokat, egyoldalúságokat emelnek ki. Sokkal fontosabb azonban az ilyesféle hangok idézésénél annak megállapítása lett volna, hogy a legnagyobb időszakban is, az egyetemi professzorság idejéből is merültek fel – sokszor igen súlyos – ellenvélemények. Természetesen nem az ideológiai, fölötté színvonalatlan támadásokra gondolunk. Hanem arra, hogy a magyar könyvtárügy rendszerének alakítása kapcsán a Kovács Mátéval élesen szembenálló koncepciók is voltak, hogy – ráadásul – a végül is kialakult fejlődés mintha elsősorban ezek nyomvonalán haladt volna. De ha nem, vagy nem egészen is, akkor is jó lett volna a Kovács Máté-féle koncepciókat ez utóbbiakkal szembesíteni. Ha nem Kovács Máté ellenében is, de legalább a kontextus teljessé (teljesebbé) tétele érdekében. Azt hisszük, hogy még a Mátrai László-féle gúnyolódásoknak (szerinte Kovács Máté – ha egészségügyi területen dolgozik – nem orvosokat akar, hanem „kórház tudósokat”) is volt/van valamiféle mélyebb értelme, ha persze végtelenül eltúlzott és fölötté igazságtalan is kifejtésük.

A könyvtárügy fejlődéséről kialakított Kovács Máté-féle koncepciónak természetesen megvoltak a lecsapódásai az általa vezetett oktatásban, könyvtáros képzésben is. Erről is szívesen olvastunk volna Bényeinél. Végül egy talán nagyon is személyes, feltehetőleg nemigen verifikálható benyomásunkról számolnánk be. Kovács Máté tragikusan korán, hatvanhat évesen halt meg. De én azt hiszem, hogy már korábban, jó néhány évvel korábban kezdett korszerűtlenné, majdnem idegenné válni a könyvtári világban. Mintha ő is érezte volna ezt. A korábban szinte diadalmasan optimista, életvidám ember egyre szomorúbb lett. Nem az öregség (fiatal volt és életerős, szellemi energiáinak teljes birtokában) nyomasztotta. Hanem talán valami olyasmi, ami Bismarckot is, amikor öregen, de még kancellárként meglátogatta a hamburgi kikötőt. A modern sürgést-forgást látva, a hatalmas hajókat és a „gépesített” munkameneteket figyelve kicsordultak a könnyei: ez már nem az én világom – mondotta. Kicsiben, nagyon kicsiben ilyesféle érzése is lehetett Kovács Máténak. Bényei kiemeli remek idegennyelv-tudását. Pazar francia és német társalgó volt. Ám angolul nem tudott. Tanúja voltam annak, amint egy konferencián – angol volt a „hivatalos” nyelv – franciául szólt a közönséghez, akik persze nem értették. A hatvanas években már igen nagy hátrány volt a recens angol nyelvű munkák nem ismerése. Ez is vezethette Kovács Mátét – mondjuk a bibliológia erőltetésében – a rövidéletű francia könyvtártudományi koncepciók követésében. Az igazi fordulat persze csak Kovács Máté halála után jó néhány évvel később következett be. De ő – azt hiszem, vagy inkább csak sejtem – már megérezett valamit abból, hogy az ő ideje lejárt. Talán ez is nagysága egyik indíciuma.

Kérem az olvasót, vegye megíratlannak az utolsó passzusokat. Ismertetésem elejére figyeljen. Arra, hogy remekmű került ki Bényei Miklós tollából. És ha most megint valami szomorúságról adnék számot, az már talán nem ünneprontás. Örülök, hogyne örülnék, hogy egy nagyszerű könyvtárosról ilyen nagyszerű kötet jelent meg egy ilyen nagyszerű sorozatban. De! Nem lett volna-e sokkal nagyszerűbb, ha *nem* a Tudós tanárok – Tanár tudósok, hanem – mondjuk a nem létező (épp ez a szomorúság) Tudós könyvtárosok – Könyvtáros tudósok sorozatban jelent volna meg ez a kötet? Miért nincs ilyen sorozatunk? Hisz lenne kikerül írnia

Bényeinek és ifjabb társainak bőségesen. Ugye nem kell sorolnom a neveket Szabó Ervintől Fülöp Gézáig, Kóhalmi Bélától Szentmihályi Jánosig, Fitz Józseftől Futala Tiborig?

Vajda Kornél

Kovács Máté, a magyar könyvtárügy egyik nagykövete

„Kovács Máté egy személyben volt pedagógus és tudós, tudományszervező és könyvtári teoretikus és nem utolsó sorban politikus.” írja Szabó Sándor az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadásában, a Tudós tanárok – tanár tudósok című sorozatban 2005-ben megjelenő kötet fülszövegében.

A Bényei Miklós által összeállított kötet már tartalomjegyzékével is utal e sokoldalúságra, hiszen „A középiskolai tanár”, „Az oktatáspolitikus”, „A könyvtár-igazgató”, „Az egyetemi tanár” című fejezetek mellett a kiadvány kétharmadában szemelvényeket is közöl Kovács Máté műveiből.

E gazdag életműből könyvtárostánárként elsősorban az oktatás és könyvtár kapcsolatáról írottakat kerestem, vizsgáltam, próbáltam igazolást találni az iskolai könyvtárak sajátos feladatrendszerére. Találtam is!

Elsőként a pedagógusi munkájáról szóló fejezetben: 1932-ben „rábízták az ifjúsági könyvtár őrének teendőit” Kovács Mátéra a nyíregyházi Kossuth Lajos Reálgimnáziumban, 1933 májusában máris szükségét látja, hogy a szülői értekezleten „Hogyan tanuljunk?” címmel gyakorlati tanácsokat adjon a szülőknek arról, mi módon szoktassák rá gyermekeiket a helyes tanulásra. A tanulással kapcsolatos maradandó értékű útbaigazításait sajnos nem tartalmazza a kötet, de bizonyos vagyok abban, hogy azok könyvtárhasználati technikákkal gazdagon fűszerezettek.

Ezután Kovács Máté oktatáspolitikusként végzett munkájában sem lehet véletlen, hogy „A magyar közművelődés hároméves tervé”-ben a köznevelés mellett kiemelt hangsúllyal szerepel a könyvtárügy egységes megszervezése, mivel az iskolát és könyvtárt azonos gyökerűnek, természetes szerves egységben működő rendszernek tekintette.

Később könyvtárigazgatóként elsőrendű feladatának tartotta az egyetem és könyvtára közötti kapcsolat elmélyítését, „a kölcsönös érdekek felismerésén alapuló szívélyes együttműködés kialakítását” írja az életutat bemutató szerző.

Foglalkozott az oktatási intézmények könyvtáraival is, melyek – legalkalmasabb – országos hálózati központjául javasolta az Országos Pedagógiai Könyvtár létrehozását.

„... az iskolai könyvtár fontos nevelőeszköz, és fontos taneszköz ifjúságunk nevelésében és oktatásában, az iskolai nevelői könyvtár fontos munkaeszköz a nevelők szakmai önképzésében. Könyvállományuk összetételén, a példányszámon múlik, hogy a gyermekek egyáltalán megszeretik-e a könyvet, az olvasmányt, ...a kellő példányszámban meglévő kö-

telező és ajánlott olvasmányokból készülnek-e, vagy könyv hiányában a tankönyvek lélektelen beszajkózására kényszerülnek...

Végül egyetemi tanárként vallotta, hogy az írás és olvasáskultúra – benne az olvasás pedagógiai, pszichológiai és szociológiai problémái – a könyvkultúra, a könyvtárkultúra ismeretterülete beletartozik az egyetemi könyvtárosképzés feladatkörébe.

Az „örökségül az utókorra hagyott szellemisége máig hat az oktatás, a közművelődés területén.

A kötet a tartalmas, összefogott, széleskörű hivatkozásgyűjteménnyel megalapozott életrajzi ismertetés után 36 tételes irodalomjegyzék formájában válogatást közöl a Kovács Mátéről szóló írásokból.

Ezután következik Kovács Máté válogatott műveinek 93 tételes bibliográfiája, mely az 1928 és 1972 közötti életút írásos dokumentumait sorolja fel.

A záró, legterjedelmesebb fejezet 20 szemelvényt közöl Kovács Máté műveiből. Először a magyar irodalmi kutatásainak termékeit (*Fazekas Mihály, a rokokó költő; Magyarságismeret és irodalmi nevelés; Szép magyar versek*), majd az oktatásirányítói nézeteit (*A magyar köznevelés korszerű újjászervezésének fő kérdései; Az általános iskola továbbfejlesztése; Magyar tudománypolitika; Oktatási reform és közművelődés*), végül a könyvtártudományi nézeteit (*Egyetemi és főiskolai könyvtáraink korszerű feladatai és szervezeti kapcsolatai; A könyv és könyvtár a társadalom életében; Az olvasásvizsgálat fő kérdései; Gutenberg és a modern ember világa*).

Írásaiból az iskolai könyvtáros, a könyvtárostanárság szemével néhány – ma is időszerű gondolatot, aktuális tennivalót emeltem ki:

- „A tankönyvek terjedelmét, anyag összeállítását, szellemi színvonalát és kiállítási módját lényegében a pillanatnyi divat, és a kiadói érdek szabta meg.” (*A magyar köznevelés újjászervezésének kérdései, 1945*)
- „A (tankönyvi) központi ellenőrzés ...lehetővé teszi a szegény tanulók egy részének ingyen vagy olcsóbb tankönyvekkel való ellátását..., hogy az iskolai segélykönyvtárak újraéledjenek...” (*Az általános iskola a megvalósulás útján, 1946*)
- „Nem tűnik megvalósíthatatlannak és nyilván jó eredményekre is vezetne, ha pl. az egyes közművelődési ágak és intézmények és a székhelyükön működő iskolák együttesen tanulmányoznák át az új tanterveket és közösen állapítanák meg a közös feladatokat legjobban szolgáló megoldásokat.” (*Oktatási reform és közművelődés 1961*)

Talán ennyi is elegendő ahhoz, hogy belássuk: Kovács Máté munkássága minden könyvtáros számára üzenetértékű, de meg kell benne keresnünk a számunkra releváns vonatkozásokat. Pályafutásának monografikus feldolgozása még nem született meg, így e kötet állít emléket a 100 éve született könyvtárteoretikusnak. Köszönet ezért a szerzőnek, a kiadónak, valamint az emlékét őrző tanítványoknak, könyvtárosoknak.

Emmer Gáborné

(Bényei Miklós: Kovács Máté. – Budapest: OPKM, 2005. – /Tudós tanárok – tanár tudósok/ 199 p.)